

מטרות החינוך*

ולהכחדה הדדית, ובכל אלה הגיעו לתוצאות. שלפניהם לעולם לא ידעו. עניני המדינה והפטריוטיזם שמשו מוצא מעשי לשפע האינרגיה שלהם. כשאיש מדינה יווני הגלה, היה חוזר בראש חבורת גולים להרעיש את עיר מולדתו. אם מנהיג סיני הודח מכנו, היה הולך אל ההרים ומחבר שירים על תענוגות חיי הכפר. אי לזאת, תרבות יוון נאכלה על ידי גופא, וחורבנה של הציביליזציה הסינית יכלה היתה לבוא רק על ידי כוח מן החוץ. ניגודים אלה, בכל זאת, אינם לגמרי פרי החנוך, לאחר שדרת קונפוציוס ביפן לעולם לא הביאה לידי הסקיפטיציזמוס הוותרני. שאיש הספר הסיני היה מצויין בה, מלבד חבר אצילים בבאוטו שלא היה אלא פרוור של סט ג'רמן בפריס. החנוך בסין יצר יציבות ואמנות אך ידו קצרה ליצור מדע או פרוגרס. יתכן שהוא הוא הדבר שניתן לקבל מהסקיפטיציזמוס. אמונה גדולה, או שמביאה פרוגרס או ממיטה אסון אך אינה נותנת יציבות. המדע, אף בהתקיפו ארצות מסורת, מביא בכנפיו אמונה משלו, ואינו עשוי להצליח, כמעט, באיירה של סקיפטיציזמוס תורני. בתוך עולם שואף קרבות, שאחודו לא בא אלא בעקב אמצאותיו המודרניות, שמירת הקיום הלאומי טעונה אנרגיה מרובה. בלי מדע לא תתכן גם דימוקרטיה. תרבות סין לא היתה אלא נחלת קומץ קטן של מלומדים ותרבות יוון השתתה על עבדות. אי לזאת, אין החנוך המסורתי של סין הולם יותר את העולם המודרני ונוטש גם ע"י הסינים עצמם.

יפן המודרנית יכולה לתת לנו אילוסטרציה מאלפת מאד למגמה השלטת אצל כל המעצמות הגדולות—המגמה להעמיד את השגיאות הלאומיות כתעודתו העליונה של החנוך. יפן, מחנכת את ילדיה ע"י טפוח יצריהם לאזרחים קנאים למדינה, המביאים לה תועלת בדיעותיהם שרכשו. אין בפי די מלים שאוכל לשבח את כשרון המעשה, בו הגשימו את התעודה הכפולה הזאת. ברם, מאותו יום המאורע עם המצביא פירי, נמצאו היפנים במצב כזה, שהשמירה על קיומם היתה קשה מאד. רק הצלחתם מצדיקה את השיטות שנקטו, אם לא נרצה לראות את שמירת הקיום העצמי כחטא. להצדיק את מגמות החנוך שלהם אפשר רק אם נביא בחשבון את המצב המיואש שבו נמצאו. אותן המגמות היו הופכות לחטא לכל אומה אחרת. שסכנה קרובה אינה נשקפת לה. דת השינטו, שאין לבקרה אף בין כתלי האוניברסיטה, מכילה היסטוריה לא פחות מפוקפקת מהמסופר בספר בראשית. העריצות הדתית אין משלה, קיימת גם עריצות בשטח המוסר. על הלאומיות, יראת הכבוד להורים, האמונה במיקדו וכיו"ב אין בקורת יכולה לחול. נמצא, שקיימים שטחים מרובים שאין לפרוגרס שליטה בהם כלל. הסכנה הגדולה הכרוכה במשטר חנק זה—שהוא עלול להביא לידי מהפכה, כמוצא יחידי לפרוגרס. סכנה זו היא סכנת ממש אע"פ שאינה קרובה לבוא, ונובעת בעיקרה משיטת החינוך.

ביפן מוצאים אנו לקוי בדיוק הפוך מזה שראינו בסין העתיקה. איש הספר הסיני היה סקפטי מדי ועצל, חניך ביה"ס היפני דוגמרי מדי ומרצי. לא שעבוד לסקפטיציזמוס ולא הכנעה לדוגמתיות הוטל על החינוך לספח, מה ששומה על החינוך לעשות. הוא לטפח את האמונה כי הדעת, במדה ידועה, נקנית, לו גם בקושי, כי זה שנראה להיות דעת בתקופת זמן ידועה—עלול גם להיות טעות, אם מעט או הרבה. אולם טעות זו ניתנת, ע"י טפול נאות, שקידה

לפני שנבוא לחקור כיצד נחנך, טוב שיהיה לנו ברור תחילה מהו מחוז החפץ, שאליו אנו רוצים להגיע, מהי תכלית הנרצה. ד"ר ארנולד שואף ל-ענוותנות ושפלות רוח—תכונה בלתי מצויה אף אצל "נדיב הרוח" של אריסטו. האידיאל של ניטשה איננו נוצרי. זה של קנט איננו נוצרי יותר. הנצרות מצווה על אהבה, ואלו קנט גוזר כ"י מעשה שמקורו באהבה אין מוסריותו יכולה להיות אמיתית. נבדלים ביניהם אף אלה, הרואים בתכונות רוח שונות את עיקר מטרותם, האחד מעמיד את אומץ הלב כעיקר, השני את הדעת, השלישי—נדיבות לב והרביעי—יושר. ברוטוס, למשל, רוצה להעמיד את הזיקה למדינה מעל לכל קשר משפחתי, קונפוציוס—את הזיקה למשפחה מעל לכל עיקר אחר. הבדלי דעות אילו, יוצרים, כמובן, נגודים מרובים בנוגע לדרך החנוך, ולא נוכל על כן להחליט מהו החנוך שנחזיק בו, כל עוד שאין לנו מושג ברור על טיבו של האדם שבחפצנו ליצור.

ודאי, יהיה זה אוילי אם מחנך מגיע לתוצאות אחרות מאילו שנתכוון. אוריה היפ, למשל, היה חניך שעורי עניויות בבי"ס לצדקה, אולם לחנוכו היו תוצאות אחרות לגמרי מאילו שרצו בהן. ברם, ברוב המקרים היו מפעלי המחנכים המוכשרים מוכתרים בהצלחה מרובה. נקח לנו לדוגמא את אנשי הספר בסין, את היפני המודרני, את הישועים, את ד"ר ארנולד ואת אלה המכוונים את דרך החנוך בבתייה הצבוריים בארצות הברית. הצלחתם של כל אלה, על אף דרכיהם השונות, היתה גדולה מאד. מטרותיהם היו שונות לגמרי אחת מרעותה ואף על פי כן. ברוב המקרים הושגו המטרות, ולפני שננסה להחליט מהן המטרות שהחנוך שלנו ישאף אליהן, מן הראוי שנעמוד רגע ונתבונן לטיבן ומהותן של שיטות שונות אלה.

החנוך המסורתי בסין היה דומה מאד, בכמה וכמה בחינות, לחנוך באתונא בימי תפארתה. על התלמידים באתונא היה ללמוד בע"פ את הומירוס מתחילתו עד סופו, ועל הנערים בסין היה ללמוד את הקלסיקנים של דת קונפוציוס באותה המדה. בני אתונא גודלו על מין יראת כבוד לאלים, העומדת על שמירת מנהגים חיצוניים. מבלי ששימו כבלים להתפתחותה של המחשבה החפשית. הוא הדין בסין, שם למדו שמירת מנהגים ידועים מיוסדים על אמונת אבות. אולם מבלי לכפות עליהם באיזה דרכים שהן להאמין במנהגים הללו ובמוסר השכל שלהן, את אשר רצו לראות באדם מחונך הוא — סקיפטיציזמוס אלגנטי וקל, כל דבר ניתן לווכח, אולם להסיק מסקנות ממש — זה כבר במדה ידועה המוני. דעותיו של האדם צריכות להיות טובות לשיחה נאה בשעת סעודה, אבל כלל לא כאלה, שיהיה נכון להלחם עליהן. אפלטון נקרא בפי קרליל - אציל אתונא הגדול וכן בית גמור בציון. מדה זו של "בן בית בציון" אנו מוצאים גם אצל חכמי סין, ונעדרת, בדרך כלל, אצל החכמים. חניכי התרבות הנוצרית, מלבד במקרים ידועים כדרך גיתה, למשל, שקלטו וספגו לקרבם את רוח ההיליניזמוס. גם בני אתונא וגם בני סין, שניהם שאפו לחיי הנאה, ותפיסת הנאתם צורפה ע"י החוש ליופי משלב, וזוקקה על ידו.

ודאי, בין שתי תרבויות אילו היו הבדלים עצומים, אולי כתוצאה מזה, אם נרצה לנקוט הגדרה כללית. שהיוונים היו בעלי אנרגיה והסינים עצלנים. היוונים הקדישו את מרצם לאמנות, למדע—

* ברטרנד רוססל "מטרות החינוך", לונדון 1927.

המסרת האריסטוקרטית שהחנך הגבוה באנגליה רצוף־כה היתה לו לסם המת. יתכן שיש בהדרגה להחליף את המסורת הזאת. ייתכן גם שמוסדות החנך העתיקים יותר אינם יכולים להסתגל־לשנוי כלל. בענין זה אינני בא לחוות דעתי.

בתי הספר הצבוריים באמריקה מלאו בהצלחה רבה תפקיד בשעור מדה כזה שלפניהם עוד לא היה. הם הפכו המוני־עם כלאים לאומה הומוגנית אחת. מעשה זה בוצע בכשרון כה מרובה. הוא בדרך כלל היה מפעל כה רב תועלת. שבבואנו לשקול ערכו לא נספיק לשבח את מחולליו. אולם אמריקה. כדרך יפן. נמצאה במצב מיוחד, ומה שתנאיה המיוחדים הצדיקו. אינו מוכרח לשמש כאידיאל שיש ללכת לאורו בכל זמן ובכל מקום. היו לאמריקה כמה יתרונות וכמה קושיים. בין היתרונות יש למנות את רמת עשרה הגבוהה. אין היא חוששת לתבוסה בשדה קרב, והיא חסרה באופן יחסי המסורת המכבידה. מורשת ימי הביניים. באמריקה מצאו המהגרים סנטימנט כללי לדימוקרטיה ולרמה גבוהה של טכניקה תעשייתית — שני אלה. אני סבור. הן שתי הסבות העיקריות לכך, שכל המהגרים כמעט ראו להעריץ את אמריקה יותר מאשר ארץ מולדתם. מהגרים בפועל שומרים בדרך כלל על פטריוטיזם כפול. בשעת מלחמות באירופה, הם עוד ממשיכים לעמוד בכל נפשם על צדה של האומה שממנה יצאו. ילדיהם, ההפך מזה, מאבדים כל זיקה למכורת הוריהם ונעשים לאמריקאים גמורים. את עמדתם של ההורים יש ליחס ליתרונות הכלליים של אמריקה. עמדתם של הילדים נקבעת בחלקה הגדול ע"י בית־הספר. ואנו פה דנים רק על חלקו של בית הספר.

במדה שביה"ס יכול היה להשען על יתרונותיה הטבעיים של אמריקה, טפוח הפטריוטיזם האמריקאי לא היה גם זקוק להשתמש בקנה מדה מזויפים. — אך באותם השטחים שהעולם הישן עולה על החדש. חשבו להכרח למלא אותו בנטפי בוז. הרמה האינטלקטואלית במערב אירופה והרמה האמנותית במזרח אירופה הם גבוהים. בדרך כלל, מאלו אשר באמריקה. בכל ארצות מערב אירופה, להוציא את ספרד ופורטגל. שליטות פחות דעות קדומות תיאולוגיות מאשר באמריקה. בכל מדינות אירופה האינדיבידואל הוא גם פחות כפוף לשלטונו של הצדר מזה אשר באמריקה. חירותו הפנימית גדולה יותר גם במקום שם חופשתו הפוליטית מוגבלת. מבחינה זו הביא בית הספר הצבורי באמריקה נזק רב. הנזק הוא בטפוח פטריוטיזם אמריקאי נבדל ומוגבל. גם כאן, הרע הוא תוצאת. כמו אצל היפנים והישועיים. ראית התלמיד כאמצעי למטרה ולא כמטרה לשלעצמו. אהבתו של המורה את תלמידו צריכה להיות גדולה מאהבתו את ארצו או מאהבתו את הכנסייה שלו, אחרת אינו יכול לשמש כמורה למופת.

באמרי. כי את התלמיד יש לראות כמטרה לשלעצמו ולא כאמצעי לאיזו מטרה שהיא. אפשר להשיב לי שסוף סוף ערכו של איש בתור אמצעי גדול יותר מערכו כמטרה. בשעה שהאדם הוא המטרה האחרונה הרי עם מותו בא הקץ לכל, ואילו את זה שהוא יוצר בתורת אמצעי למטרה מוסיף להתקיים עד סוף הימים. זה אולי נכון ואינני בא לחלוק על כך. אני בא רק לחלוק על המסקנות. ערכו של האדם כאמצעי יכול להיות גם טוב וגם רע. התוצאות הרחוקות של מעשי אדם דהם כה בלתי ברורים שהנבון ישאף להוציאם כלל ממערכת חשבונותיו. בדרך כלל, בני אדם טובים — מעשיהם טובים והרעים — מעשיהם רעים.

(עוד יבוא)

חריצות — לתקן. בבואנו לרעות בשדות אמונותינו עלינו להיות זהירים מאד, שכן כל טעות קלה עשויה להכשילנו. אך דוקא בשטח זה עלינו לפעול. אין זאת אמנם עבודה קלה, והיא מצריכה מדרגה גבוהה של תרבות המוח ותרבות הנפש. ואף על פי שהדרך קשה — אינה בלתי אפשרית. זוהי למעשה דרך המדע. הדעת נקנית בקשי. כדרך יתר הדברים הטובים, אבל אינה בלתי מושגת. הדוגמטיקן שוכח בקושי. הסקפטיקן שולל את האפשרות. שניהם שוגים. הן פשטותה של שגיאה זו מביאה צרות חברותיות.

שגיאתם של היפנים המודרניים היתה גם שגיאת הישועים. הם שגו בזה ששעבדו את החנך למוסד — במקרה דיון לכנסיה הקטולית. בראש דאגתם לא עמדה טובתו של התלמיד היחיד אלא טובתה של הכנסייה. שהוא, התלמיד, בא לשרת אותה. אם נקבל את השקפתם התיאולוגית לא נבוא להאשימם: להציל נשמות מחבלי גיהנום הוא דבר חשוב לאין ערוך יותר משל ענין ארצי גרידא. ואת המטרה הזאת אין להשיג אלא דרך הכנסיה הקטולית. אבל, אלה שאינם מקבלים תורה זו ידונו על החנך הישועי — רק לפי פרי. אמנם, קרה גם לעתים שפריו לא היה מתוק ביותר — וולטור הידי חניך המיתודה הישועיית — בדרך כלל ובמשך תקופה ארוכה. התעודה שהציבו לפניהם הושגה: הקונטר־רפורמציה וכשולון הפרוטסטנטים בצרפת הם בחלקם המכריע פרי מאמצייהם של הישועיים. לשם כך הפכו את האמנות לרגשנית, את המחשבה שטחית ועשו את המוסר רופף. לבסוף, צריך היה שתבוא המהפכה הצרפתית, אשר תטאטא את כל הנזק שהסבו בשטח החנך. חטאם היה בזה, שלא האהבה לתלמידיהם עמדה לפני עיניהם אלא מטרות רחוקות וסמויות.

שיטתו של ד"ר ארונלד שנשארה בתקפה בבתי־הספר הצבוריים באנגליה עד היום הזה לוקרתה מבחינה אחת. היא לוקתה באריסטוקרטיות. המטרה היתה לחנך אנשים למשרות שלטון וכות, אם זה בפנים המדינה או זה בחלקים אחרים של המיפריה. אריסטוקרטיה, למען שתהא בת קיום טעונה תכונות ידועות, שאותן צריך בית הספר להקנות. על ביה"ס ליצור אדם בעל מרץ, סטואיק, הולם מבחינה גופנית. בעל אמונות מסוימות. בלתי משתנות. מדרגת יושר גבוהה ורואה את עצמו כנושא תעודה רמה ושליחות גבוהה בעולם. בשעור מפליא הושגו תוצאות אילו. את האינטלקט הקריבו לקרבן — הואיל והאינטלקט עשוי לעורר ספקות באדם. הקריבו את הרגשת האהדה — כי זה עשוי להיות למכשול בשליטה על גזעים או מעמדות. נחותי דרגא, טוב לב וידידות הוקרבו כדי להגיע לקשיות ויציבות. כח הדמיון — לקביעות ותקיפות. בקרב עולם קבוע ובלתי משתנה היה אולי חנוך זה יכול להביא לאריסטוקרטיה תמידית. בעלת היתרונות והלקויים של בני אספרטא. אולם שעתה של האריסטוקרטיה חולפת והולכת. המוני הנתינים אומרים שלא לציית יותר אף למושלים הנבונים והכשרוניים ביותר. המושלים יהיו שוב נאלצים להאחז בשיטת העריצות, וזו מצדה גוררת מהפכה. בפקעת מסובכת זו של העולם המודרני דרושה מדת תרבות גדולה ודולכת ד"ר ארונלד מחליף תרבות בכשרון. מלחמת וטרלו על שדות המשחק באטון היתה אולי מביאה נצחון, אולם האימפריה הבריטית היתה אובדת שם. לעולם המודרני דרוש אדם מטפוס אחר. בעל מעוף יותר, בעל גמישות אינטלקטואלית ודמיון יותר עשיר. דרושה פחות אמונה באמץ בולדוגי ויותר אמונה בהשכלה טכנית. האדמיניסטרטור בעתיד חייב יהיה להיות משרתם של אזרחים חפשים במקום להיות מושל גומל חסד לנתינים העומדים לפניו בהערצה.